

Antón Ferreira Lorenzo

**AS MARCAS
DOS
MARIÑEIROS DA GUARDA**

Asociación Naturalista Baixo Miño
-anabam-

Portada: *Gravuras na Porta Principal da Ermida de Santa Trega (Santos Graça)*

Asesor Lingüístico:

X. Gregorio Ferreiro Fente

Edita:

ANABAM

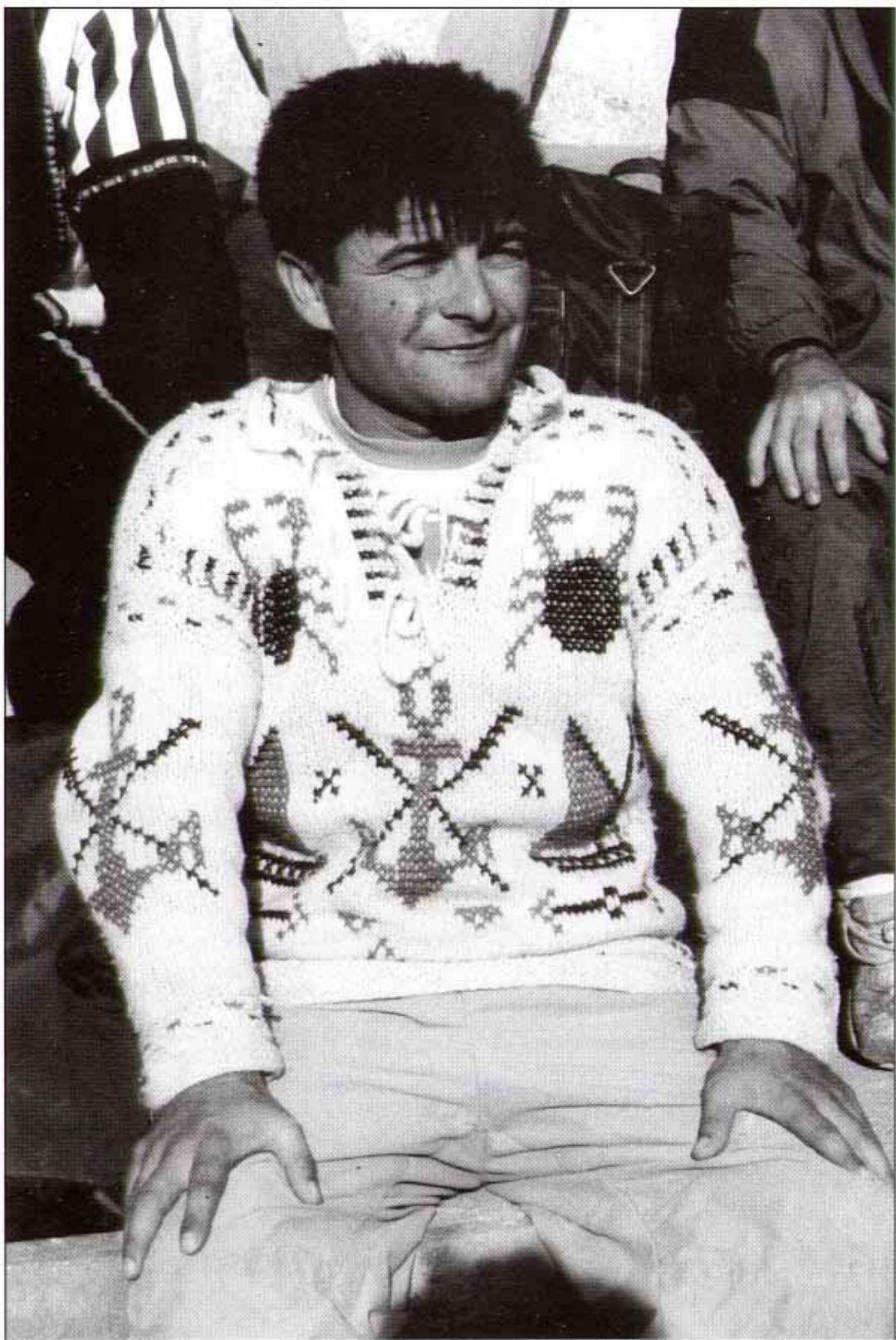
Apartado 59

36780 A Guarda (Pontevedra)

Dep. Legal: VG - 483 - 1995

Abril, 1995

Publicación feita en papel ecológico

Pormenor da camisola dun poveiro

Limiari

Non quixera comeza-la miña exposición sen mencionar a dous estudiosos das marcas mariñeiras que, cos seus traballos, contribuíron a un mellor coñecemento da cultura das comunidades pescadoras e son, e seguirán sendo, referencia obligada para os que, seguindo os seus pasos, invadimos, quizais, unha sociedade da que, pola nosa profesión ou orixe, somos alleos a ela: a sociedade mariñeira.

António Santos Graça publicaba en 1932 *O Poveiro*¹, un librió reeditado cincuenta anos despois pola Cámara Municipal da Póvoa de Varzim ó cumplirse o I Centenario de seu nacemento.

Con el, Santos Graça inicia a etnografía dos mariñeiros da Póvoa de Varzim, os que por certo, tiveron unha estreita relación coa comunidade mariñeira da Guarda, como moi ben estudiou e nos lembrou *Eliseo Alonso* no seu libro *Gamelas e mariñeiros*².

Eliseo Alonso como Santos Graça, tamén se dedicou a recolle-las marcas dos mariñeiros guardeses ata acadar, segundo publica no libro antes mencionado, os 194 signos cos nomes dos seus propietarios.

Ricardo Rodríguez Vicente, colaborador xornalístico, compilou algúns destes signos, concretamente 75³ que, un ano despois, ampliou ata os 136 símbolos, áinda que non chega a identificar ós seus usuarios dado que os foi

¹ SANTOS GRAÇA, Antonio: *O Poveiro*. Cámara Municipal da Póvoa de Varzim. Póvoa de Varzim.1982

²ALONSO, Eliseo: *Gamelas y Marineros*. Diputación Provincial de Pontevedra. A Guarda. 1.987

³RODRÍGUEZ VICENTE, Ricardo: "Etnografía Guardesa". *Boletín da Agrupación Cultural Guardesa*, nº 3. A GUARDA.1983

recollendo dos aparellos e das gamelas que se atopaban no varadeiro do porto.⁴

✓	IV	V	A	AI	A
Λ	ΛX	Aε	▲	*	
VL	ΛXΜΙ	Xv	XI		
ΔΗ	ΣII	ΔΕ	XX	III	
ΧΧ	ΧΑ	ΧV	ΧΧ	XJLX	
⊗	⊗II	HVII	ΛΥΛ	ΠΠ	
#X	M	...	tx	⊕	
E	M	PJ	G	ATUN	
R	X	SAN LUIS RUATAN	ANA		
ΛX	//	//	//	//	

AA	Λ	■	Λ	AAx
ΛΛ	M	AT	AXA	ΛΛ
ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	I	L
.	ΛΛ	M	ΛΛ	X
A	TT	III	RP	XEMO
SERRERA	MANOLO	RAMON	PE PE	AMR
X-M	VV	ΛX	ΛΛ	XX
ΛΛΛ	F*	LΛV	L*	A*
ΛΛ	MB	ΛM	Λ	ΛΛΛ
MIXX	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	Λ

ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	*
†	Λ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ
A*	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ
ΛΛΛ	ΛΛΛ	ΛΛΛ	ΛΛΛ	ΛΛΛ
—x	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ
ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ
ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ
ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ	ΛΛ

Marcas recollidas por Ricardo Rodríguez Vicente nos varadeiros da Lonxa e da Ribeira

En 1983 a **Exposición de Siglas Poveiras**, presentadas na Guarda polo Museo Municipal de Etnografía e Historia da Póvoa de Varzim, serviu-nos de catalizador para iniciar, dalgún xeito, unha tarefa semellante nesta localidade, que foi assumida, anos despois, pola **Asociación Naturalista Baixo Miño (ANABAM)**, creando, en 1991, o **Museo Etnográfico do Mar**, hoxe situado no Centro Cultural e Social.

A metodoloxía seguida para inventaria-las marcas dos mariñeiros da Guarda foi moi simple: entrevistas persoais cos pescadores, a pescuda das marcas nas propias embarcacións, onde se recollía áinda diverso material no que aparecían estes grabados e a recuperación de aparellos destinados ó vertedero municipal.

E todo isto co obxectivo concreto de participar, con este modesto traballo, na conservación dunha parte da nosa cultura popular, contribuíndo a preservar unha parte do Patrimonio Cultural Guardés.

⁴RODRÍGUEZ VICENTE, Ricardo: "Etnografía Guardesa", *Libro-programa Festas do Carme*. Imprenta Guardesa A Guarda. 1.984

Dicía o profesor Alonso Romero que “en los tiempos actuales se está produciendo en Galicia una crisis cultural motivada por el empleo de nuevas tecnologías industriales y pesqueras, así como por la influencia de los medios de comunicación que difunden entre la población en general nuevos patrones culturales que van cambiando las costumbres tradicionales” engadindo que “Lamentablemente, con la desaparición de los pescadores ancianos se pierde también una cultura tradicional que no deja descendencia en las nuevas comunidades pesqueras”, polo que o profesor Alonso Romero facía un especial chamamento: “Necesitamos ahora más que nunca recoger toda la información posible de nuestros mayores para que en el día de mañana, aunque ya no aliente la realidad vital de ese futuro, sirva al menos de punto de referencia para no perder el rumbo cultural homogeneizante en el que están inmersos en la actualidad la mayoría de los pueblos europeos⁵”.

Exposición de Marcas Poveiras na Guarda. Paz Andrade durante a súa intervención (7-8-83)

⁵ALONSO ROMERO, Fernando: *Palabras tabú y eufemismos de los pescadores británicos: paralelos gallegos*. Esposende. Páx 381-382. 1987

Marca nun remo en Vila Praia de Áncora (Portugal)

O VALOR DAS “MARCAS” NA COMUNIDADE MARIÑEIRA

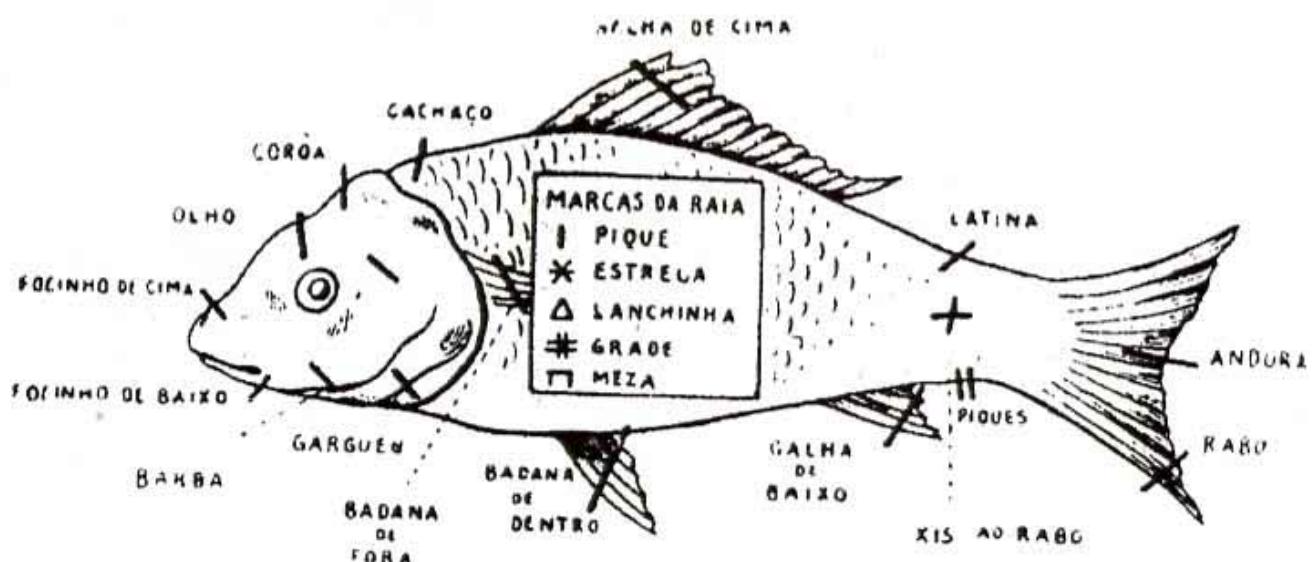
O uso dos signos cun valor de identidade, propiedade, máxico ou relixioso pérdese no tempo. Na idade do bronce, hai uns 3.000 anos, os homes xa gravaron nas rochas e nas penas dos nosos montes uns signos que chamamos petroglifos ou insculturas.

Os alfareiros romanos deixaron nas tégulas e nas ánforas os sinais que identificaban ó propietario e o lugar de procedencia.

Os canteiros das nosas catedrais e igrexas labraron nas sillerías as marcas que os identificaban. Os tellerios deixáronas nas tellas que fabricaban, os gandeiros marcaron o seu gando co sinal identificatorio do propietario e nos nosos montes e nos muíños tamén se atopan gravuras identificadorias. E, en fin, os mariñeiros da Guarda, o mesmo que fan os da Póvoa ou os de Áncora,

teñen tamén un rico repertorio de sinais dos que nos ocuparemos no presente estudio.

Eliseo Alonso apunta que “entre algunos marineros existe la creencia de que las marcas que estamos estudiando tuvieron su origen en aquellas otras marcas que se hacían sobre los peces cuando faenaban en los volanteiros”⁶. E, a este respecto, un mariñeiro xa xubilado, Bernardo Baz Velasco, contábanos como “Nos tempos do meu pai no que tamén cada home levaba as súas redes, cada un marcaba os peixes que viñan nos seus aparellos para, logo, recoñecer cales eran de cada quen. Entón, segundo o número das capturas, se lle daba unha parte xa estipulada ó dono da embarcación, proporcionalmente á captura realizada por cada rede”. Beloso Quiñones explica que nos volanteiros (desapareceron polo ano 1905) e outras embarcacións pesqueiras “El reparto se hacía de la siguiente manera: cada marinero cogía las merluzas y demás pescados que venían enmallados en su propia red (...). A este pescado se le hace una señal distintiva de ese marinero con unos cortes en las aletas ya que cada marinero tiene una señal peculiar (...). El reparto era el siguiente: cada siete merluzas una era para el barco”⁷.

“Marcas” que fan nos peixes os mariñeiros da Póvoa de Varzim, segundo Santos Graça

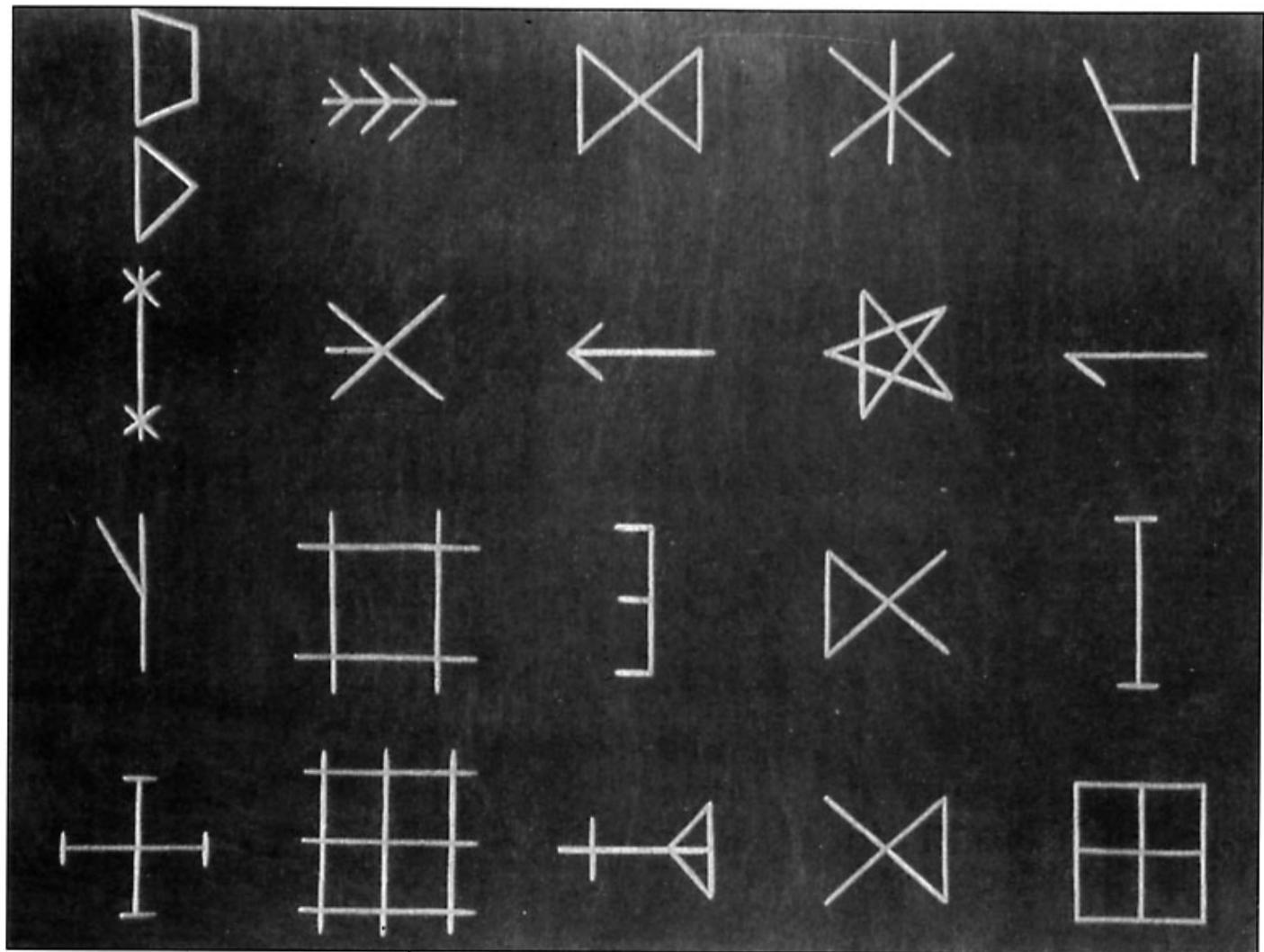
⁶ALONSO, ELISEO: Obra Citada. Páx. 126.

⁷BELOSO QUIÑONES, Juan S.: “Embarcaciones y artes de pesca tradicionales en el puerto de A Guarda” en *El hombre y el mar en la costa Suroeste de Pontevedra*. Diputación Provincial de Pontevedra. Vigo. Páx. 76. 1.990.

O uso das marcas viña dado por catro razóns fundamentais: a simplicidade do seu trazo, fácil de reproducir con calquera instrumento cortante (unha navalla case sempre); o analfabetismo existente nunha comunidade que por mor da miseria que había obligaba ós nenos, xa desde moi cedo, incluso con sete anos (os chamados ventureiros), a contribuír ó sostento familiar, o que supoña a falla de escolarización e, o descoñecemento dos principios básicos da lectura e da escritura, por conseguinte era necesario reducir o uso do abecedario, sustituíndo por trazos aparentemente más doados de recordar. E, finalmente, o material empregado, cortizas e madeiras fundamentalmente, que favorecían a incisión permitindo gravar nelas as marcas de xeito fácil, cómodo e rápido e, ademais, relativamente permanente: abundaba con afonda-lo corte cando o desgaste desvirtuaba as marcas, para mantelas sempre flexibles. A cuarta razón viña motivada polo reducido espacío no que se desenvolvía a actividade pesqueira, sempre nun entorno próximo á Guarda, que polo Norte non adoitaba ir máis aló do Cabo Silleiro (Baiona), e polo Sur acababa en Viana (Portugal).

Certo que aínda cando foi posible prolonga-la escolarización, o uso da marca seguiu vixente. E isto porque a involución do material usado (seguía sendo a cortiza de sobreiro e madeira), xunto coa raigame deste costume e tamén a continuidade dun sistema económico que se baseaba no núcleo familiar, a miúdo o pai e os fillos eran a unidade de produción, favoreceu a continuidade desta tradición.

As marcas mariñeiras son incisións realizadas con instrumentos cortantes, como as navallas, fundamentalmente, naqueles aparellos utilizados para o desenvolvemento da súa profesión, e tamén realizados nos útiles domésticos. Hoxe, por mor dos materiais sintéticos que se empregan como materia prima das boias e cortizadas, tamén se usan para face-los grabados ferros ou aramios coa forma adecuada, quentados ó lume. O uso das marcas tende a diminuír, como dixemos, e cada vez márcanse con estes sinais menos aparellos e, prácticamente, desapareceron as marcas dos útiles domésticos. Soamente algúns mariñeiro (lembro a Xosé Rodríguez Lomba, como exemplo) aínda mantién a súa no mango do paraugas. Incluso nas cortizas, hoxe de plástico, ou nas boias de poliestireno, sustítuese a marca, que era incisa, polas iniciais pintadas do propietario. Nas gamelas, na *testeira de proa* ou nas *cuxías de estribor e*

Cadro interpretativo das Siglas Poveiras segundo Santos Graça.(Museu Municipal de Etnografía e História. Póvoa de Varzim).

babor, onde acostumaban grabarse as marcas, estas sustituíronse por outros simbols como escudos deportivos, figuras humanas, un nome ou por ningún.

Pese a todo, non perderon áinda a súa total vixencia pois seguen a ser utilizadas por algúns dos nosos gameleiros, de igual xeito que sempre o fixeron, cun dobre sentido como símbolo de propiedade daquelo que se marcaba e, tamén, como signo identificatorio do propietario, áinda que, quizais tamén nalgún caso, a elección dun determinado símbolo tivese unha connotación de carácter relixioso, máxico ou fetiche.

Así, cando un aparello leva unha determinada marca a comunidade sabe que a rede, a boia, ou o remo, pertencen a un individuo desa comunidade. Pero, ademais, coñecen quen é concretamente o propietario polas incisóns feitas sobre o aparello en cuestión. Neste senso, contábame outro mariñeiro xubilado, Emilio González González:

- "Estábamos pola 'Plalla' da Lanzada alando cando nos tronzou a rede indo pro fondo. Roseghamos pero non a encontramos, joe!. Entón, o mar foina levando, levando, hasta que os do barco do Pacucho a atoparon despois de mirala durante varios días sen que ninguén a recollese. Nós estábamos faenando por Muros, e cando cheghei a casa xa tiña alí as redes. Os do Pacucho a conoceran polas marca: "Esta rede -dixeron- é da Guardia". A conoceron pola marca que tiña. ¡Ti mira si era importante a marca!"

A marca vai ser, tamén, en moitos casos, un signo familiar, dado que revela o parentesco existente entre aqueles que utilizan un determinado signo, como logo veremos, que é o "signo director".

Decíamos tamén que estes símbolos, nalgúns casos, poden ter unha significación relixiosa ou máxica. Tal poidera acontecer, por exemplo, co San Solimón ou estrela de 5 puntas.

O dereito á marca non é exclusivo dos homes. Á marca accede quem leva redes ó mar. No caso das mulleres, aínda que son poucas as que posuían aparellos por herdanza, estas servíanse do "**meeiro**" ; ou sexa, dun mariñeiro que carecía de redes. A muller proporcionalle os aparellos e o mariñeiro pon o traballo, repartíndose a pesca, ou as ganancias, a medias. Este foi o caso, segundo nos contaron vellos mariñeiros de María Rodríguez Vicente (a "Tía María"), que empregaba nos aparellos as marcas paternas ( ).

Noutros casos a muller pode, finalmente, perder a marca en beneficio do marido que asume o símbolo do sogro. Este caso é relativamente frecuente. Por exemplo, asumiron o "signo director" da familia política, entre outros. César Baz Vicente (1), José Bernardo Castro Nuñez (2), Agustín González Rodríguez (3), José Luis González Vicente (4), Antonio Lomba Martínez (5) e Rafael Pena Álvarez (6).

	SOGRO	XENRO
1.....		
2.....		
3.....		
4.....		
5.....		
6.....		

A marca tampouco é utilizada por tódolos membros varóns dunha familia; só a empregan os que se dedican ó mar e posúen redes, trasmítindose de pais a fillos segundo unhas determinadas regras, moi simples, como se explica máis adiante.

Marca nun remo da Guarda

Ermida de Santa Trega no monte do mesmo nome

AS MARCAS DAS PORTAS DA ERMIDA DE SANTA TREGA

En 1932, Santos Graça reproduce en *O Poveiro*⁸ un debuxo da porta principal da Capela de Santa Trega sobre a que os mariñeiros da Póvoa deixaron as súas marcas, marcas que tamén chegaron a deixar na porta lateral do norte. Eran o testemuño da promesa cumplida polos pescadores poveiros que sentían grande devoción pola Santa que deu nome ó monte máis coñecido da Guarda e que é unha das referencia, aínda hoxe, para os pescadores portugueses que traballan no que denominan Mar de Champana.

O etnógrafo portugués coñece a existencia destes signos polas informacíons que lle facilitou, por aqueles anos, o entón presidente da Sociedade Pro-Monte de Santa Trega.

⁸Obra citada.

Polo seu interesse etnográfico reproduci-mo-lo texto de Santos Graça quen, no libro mencionado, escribia: "Nas suas arribadas à costa norte, os Poveiros gravavam nas portas das capelas mais destacadas nos areais ou montes a sua marca como documento da sua passagem por ali. Duas dessas capelinhas, muito da sua devoção, - Nossa Senhora da Bonança, en Esposende, e Santa Trega (Santa Tecla) que fica no monte junto a La Guardia Espanha- conservavam ainda as suas antigas portas de marcas poveiras

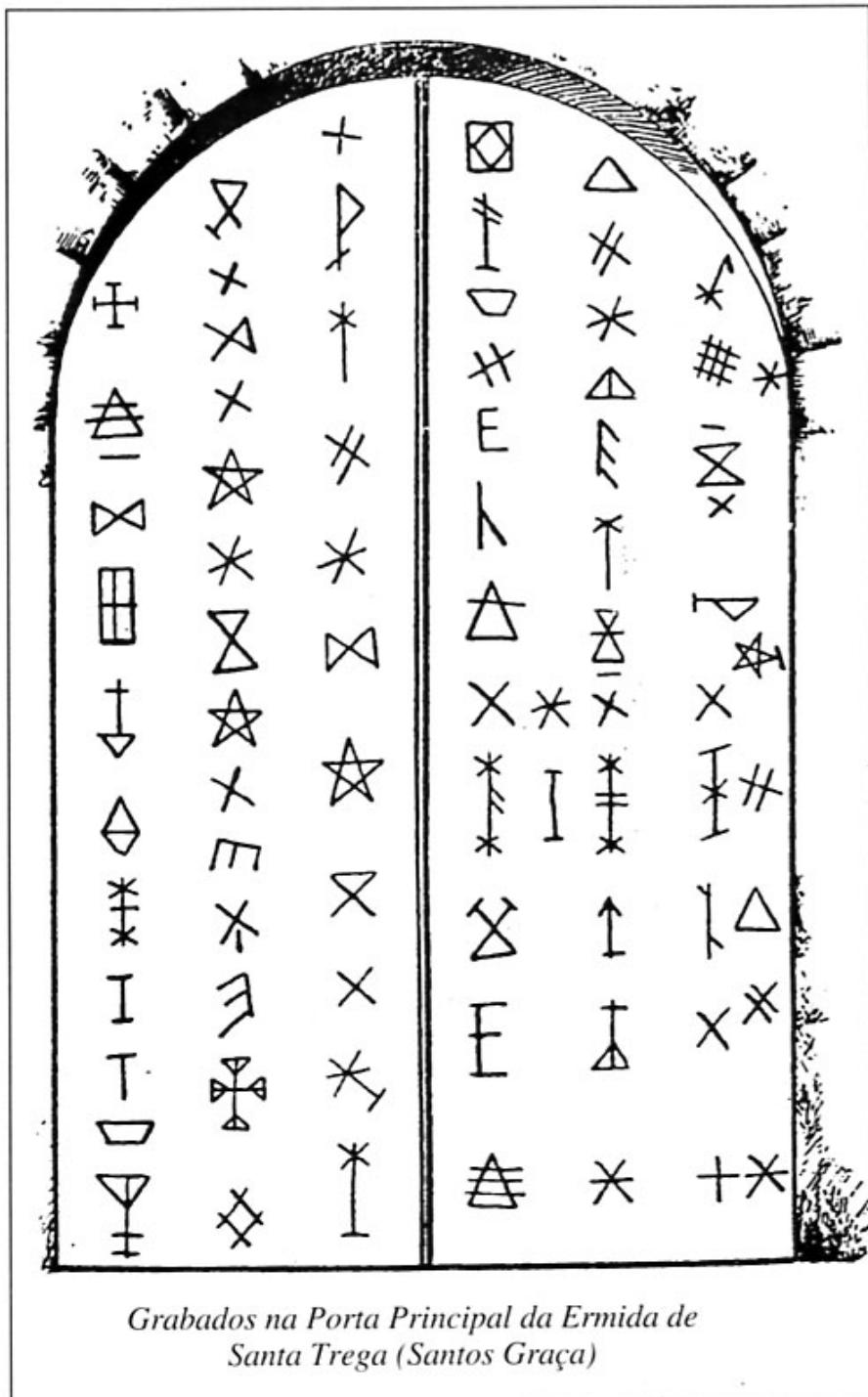

O alcalde da Póvoa e a alcaldesa da Guarda descubren a escultura que reproduce a antiga porta principal da Capela

Havia a crença entre êles que uma telha virada na capelinha de Santa Tecla fazia melhorar o tempo, virando o vento para o norte -vento da pôpa- que facilitava o regresso a Portugal".

O interese que estas marcas tiñan para Santos Graça levouno a solicitar ó Cónsul portugués na Guarda⁹, Mario Duarte, que xestionase diante dos responsables da Ermida a conservación destas portas, ofrecendo incluso a Cámara Municipal da Póvoa unhas portas novas a cambio daquelas grabadas, áinda que para o etnógrafo poveiro o mellor destino destas portas sería o Museo de Santa Trega, pero por algunha razón, probablemente desinterese, as portas xa deterioradas -a principal presentaba daquela algúns remendos que fixeron perder parte das marcas- cambiáronse e ninguén soubo "a onde foron a parar", quizais por inservibles, e esquecendo o seu valor testemuñal e o simbolismo das mesmas, queimáronse, olvidando tamén aquela proposta que fixera Santos Graça.

En setembro do ano 1991, co gallo da Festividáde de Santa Trega, nun acto de confraternidade organizado polo Concello da Guarda, visita esta localidade unha representación poveira, ataviada cos seus traxes típicos e participando nos actos propios deste día, descubríndose previamente unha escultura en pedra, que tenta reproducir a porta principal da ermida coas súas marcas, realizada polos alumnos de cantería do curso de Formación Ocupacional.

⁹Libro-Programa "Fiestas del Monte de Santa Tecla", 1.983

Nesta data, e no nome da Delegación Poveira, Albina Pinheiro Marques le un texto no que recorda a presencia poveira na Guarda: “*Somos daqueles poveirinhos que tantas vezes assubiram este vosso sagrado Monte, nas suas arribadas à costa norte, en busca do abrigo da vossa GUARDA e da vossa milagrosa protecção.*

Há séculos e séculos que demandámos estas terras verdejantes da Galiza, vindos do Mar que, para nós, foi sempre ancho e sem fronteiras.

Vinhamos naquelas lanchas e bateis que, certamente, não esquecesteis e já balbuciavamos, respeitosamente, o vosso nome logo que se divisava o Monte Pargo e o Verde do Montinho deste nosso Mar da Champana, onde deixamos marcas e conhecenças que ainda hoje a memória guarda e transfigura: do Pargo ao relógio de La Guardia; do Pargo a Terrosos; às Marmotas; à Regueira Doida; ao Côto de Santa Trega e à Vila de La Guardia.

Gravamos as nossas siglas de familia na velha porta da vossa Cape-la. E tantas, tantas vezes, viemos aqui virar as telhas do vosso telhado para que o vento também virasse, e as roncadeiras do Norte empurrassem a pôpa dos nossos barcos rumo à Póvoa.

Quantas vezes cantamos o que os livros agora registam para sempre:

*“Minha rica Santa Trega
Dai-nos ventinho de pôpa
Que nos queremos ir embora
E temos a vela rota”*

... ”¹⁰

No mes seguinte, organizado pola Agrupación Cultural Guardesa, visita A Guarda unha nova expedición poveira, chegando esta vez, coma nas antigas arribadas, a bordo da **Fe em Deus**, reproducción da antiga lancha poveira do Alto¹¹. Un dos vellos mariñeiros que a tripulan manifestoulle á Presidenta da A.C.G., Julia Sobrino, o desexo de subir ó Trega “e ata se é posible darrle volta á tella” como fixera o seu pai nesas arribadas das que falaba Santos Graça.

¹⁰Visita Delegación Poveira á Guarda. 23 setembro 1.991

¹¹Notícias da Lancha Orgão Informativo da Construcción da lancha poveira do Alto, varios números.

A “*Fe em Deus*” durante a súa visita A Guarda

O vello mariñeiro, logo de visita-la Capela, emocionado, parece descubrir no Púlpito unha marca de familia “¡A do meu pai!”, marca que el herdou, debuxándoa sobre a terra para que nós, que o acompañabamos, deramos fe da semellanza de ámbalos trazos.

Marca feita por un tripulante da “*Fe em Deus*” sobre a terra

Pai	1º Fillo	2º Fillo	3º Fillo	4º Fillo	Filho mais pequeno
✓	V	W	VA	IVA	✓
— X	+ X	++ X	/ XX	XXX	— X
★	★	★	★ \	\ ★ /	★

Transmisión das sigras de pais a fillos

A ÁRBORE XENEALÓXICA

O mantemento da marca a partir do “signo director” é o resultado de varias circunstancias.

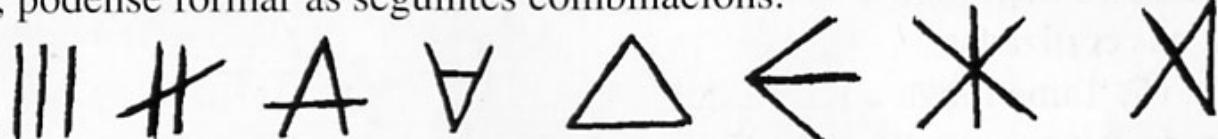
Por unha banda débese a razóns de tipo afectivo, “materializando” os vínculos familiares, o “sentimento” de pertenza ó grupo, e exteriorizando este valor a través de elementos visibles, neste caso o símbolo familiar.

Por outra banda, a pervivencia da marca viña dada pola propia incisión nos aparellos herdados e que dada a dificultade da súa eliminación, ó estarem as gravuras afondadas nos aparellos de uso cotián dos mariñeiros, facía necesario algunha modificación sobre a mesma que posibilitase a identificación polo propietario.

Xa dixemos que as marcas se gravaban incisas nos remos, cortizas, boias, panas, etc. Cando un fillo se casa o pai pode entregarlle algúns dos útiles que el usaba, de tal xeito que, para distingui-lo novo propietario, este decide engadirlle unha nova incisión, xeralmente un risco, á marca do obxecto recibido.

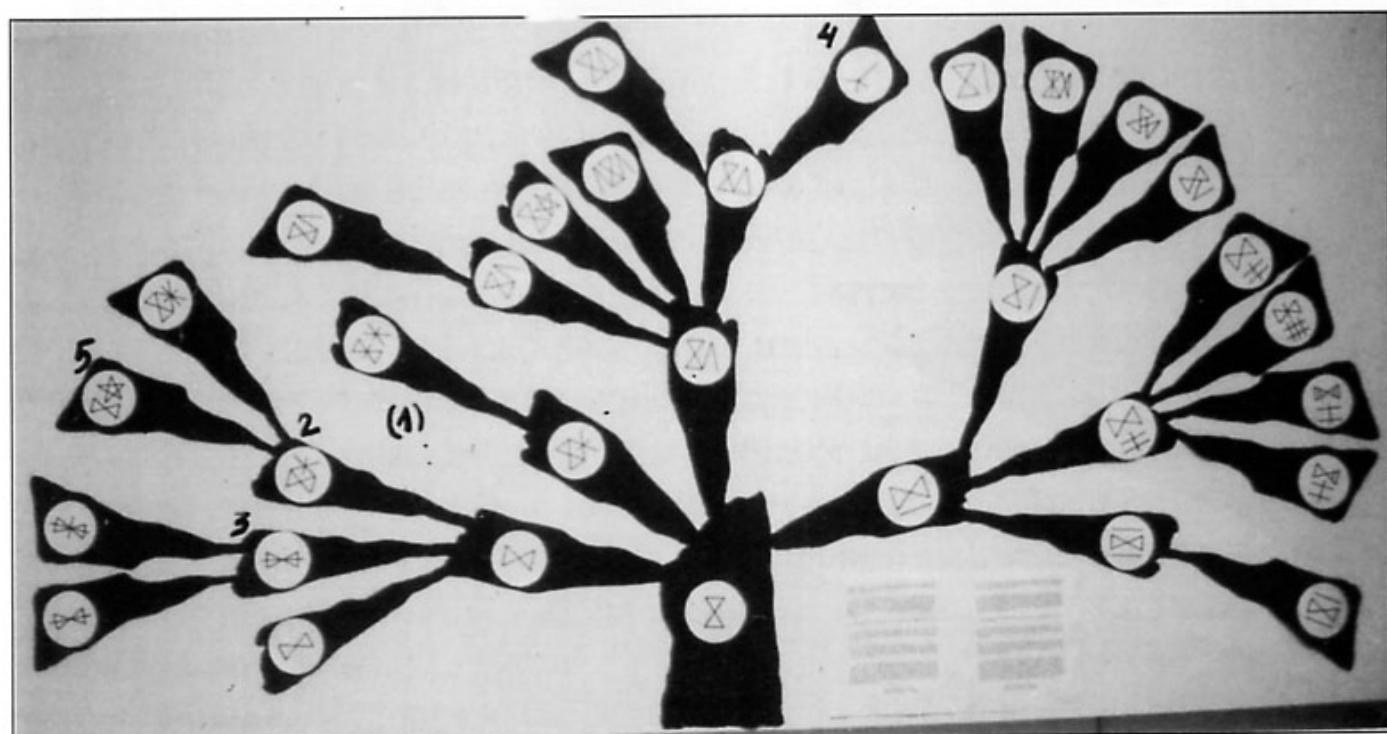
O segundo fillo, ó recibir outros útiles, tamén precisa diferencialos, polo que lle deberá engadir un risco máis do que puxo o seu irmán para recoñecer, a partir de entón que é seu, do seu pai e do seu irmán. Deste mesmo xeito vanse marcando, por parte dos herdeiros, as súas pertenzas.

Estes riscos que se engaden ó “signo director”, ou sexa, á marca do pai, permite crear novas figuras dependendo a maior variedade das mesmas da riqueza no número de riscos. Así con tres, entre outras moitas posibilidades, pódense formar as seguintes combinacións:

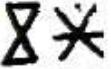
Así, vaise xerando unha árbore xenealóxica coma a que aquí representamos, que tenta explicar como se transmitían estas marcas mariñeiras entre os membros dun mesmo tronco familiar.

Xa explicamos máis arriba que, xeralmente, quen herda a marca paterna é o fillo máis novo, pois adoita se-lo último que queda na casa. Non obstante, esto non sempre é así. Temos, por exemplo, que Edelmiro Rodríguez Martínez, que era máis novo có seu irmán, engadiulle á marca do pai unha liña (~~XXXX~~) ó casar antes có seu irmán máis vello, Manuel, que herdou a marca familiar sen modificar (~~XXXX~~), marca esta de José Manuel Rodríguez Peña, pai de ámbolos dous mariñeiros. (As marcas aquí reproducidas lense de dereita a esquerda).

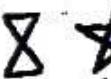

Árbore xenealóxica de trasmisión das marcas

Sen embargo podíanse dar algunhas excepcións a esta regra xeral.

Así, observando o esquema, vemos que (2,) non leva a marca familiar da súa rama porque o seu primo (1, da rama precedente), que non foi mariñeiro, regaloulle as redes que por herdanza recibira e seguiu mantendo a marca deste.

(3,) leva a marca que lle correspondía ó seu irmán maior (2). (4,) leva outras marcas diferentes ás do tronco familiar, porque mercou as redes a outro mariñeiro e conservou estas marcas alleas por ser as que se gravaron nas cortizadas.

(5) Tamén leva a marca dun parente (), concretamente dun primo de seu pai que lle cedeu o aparello por ser solteiro e, unha vez xubilado, non precisou das redes.

Marca realizada sobre material sintético

AS MARCAS HOXE

O uso das marcas mariñeiras mantense aínda hoxe, tal e como xa dixemos noutro lugar, aínda que vai en decaemento o seu uso e con tendencia a desaparecer totalmente se non se produce unha toma de conciencia por parte dos nosos mariñeiro que leve á súa rehabilitación, aínda que sexa co ánimo de que non se perdan. A fin e ó cabo as marcas veñen sendo o brasón familiar.

As causas da desaparición e “reproducción” das marcas son variadas e algunas delas imos tratar de sinalalas a continuación.

Por unha banda están, dentro dos materiais utilizados hoxe en día, os sintéticos, que non permiten a fácil incisión coa navalla coa que se realizaban as marcas, opoñendo estes materiais unha maior dificultade a seren gravados, polo que algúns propietarios adoitan pintar as siglas ou outros símbolos, como as iniciais do nome.

Outra causa, quizais fundamental, pode ser que hoxe, superada a etapa do analfabetismo nesta comunidade -como aconteceu en tódolos sectores pro-

ductivos e da sociedade en xeral-, a marca identificatoria sustíuese polas iniciais do nome e apelidos, sen relacionarse cunhas formas concretas na tipografía gráfica; simplemente se escriben esas letras e, por deducción, pode coñecerse o seu propietario que quizais, deste xeito, se sente máis identificado dentro da súa comunidade, e áinda por outros membros alleos ó sector, ó asumir como máis propia estas últimas grafías.

Pero xunto co anterior, tamén é de destacar que os mariñeiros da Guarda faenan hoxe noutros caladoiros alleos ó entorno máis próximo, onde as marcas en cuestión nada significan e, por consiguiente, se ignoran porque deixaron de ser funcionais. É o caso dos mariñeiro que traballan nos caladoiros marroquís, das Azores, etc.

É curioso comprobar como algúns mariñeiro, que durante moitos anos empregaron un símbolo determinado, chegaron a esquecelo totalmente. Noutros casos teñen unha vaga referencia do signo empregado e dubidan, no momento de reproducilo, vacilando na disposición ou no número de riscos.

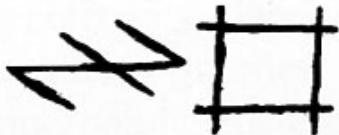
Atopamos, deste xeito, algunhas variacións con respecto ó inventario elaborado por Eliseo Alonso¹² cando se citan as mesmas persoas portadoras de distintas marcas ou cando un membro do grupo familiar dá como propia a marca doutro parente. Neste caso, pódese atopar a verdadeira marca seguindo as regras de herdanza, sempre que se dispoña doutros elementos da árbore xenealóxica ou coñecendo o “símbolo director”, o número de irmáns que posuiron redes e lugar que ocupa cada un no núcleo familiar. Ás veces acontece que o mariñeiro puido utilizar dous grafismos simultaneamente ou, logo de utilizar un, por diversas circunstancias, adoptou outra marca. Este é o caso, por exemplo, de José C. Pacheco Alonso, que empregou, primeiro, o San Solidón ou estrela de cinco puntas (), que logo rexeitou para evitar a confusión con outras marcas semellantes, e “creou” dúas estrelas de rabo ( ). Pódese dar tamén o rexeitamento dun símbolo por discrepancias familiares, “rompendo”, así, o vínculo familiar, e tamén porque a marca perdeu o valor identificatorio, substituíndo-a polas iniciais do nome e apelidos. Ángel Pérez considerou que a súa marca xa non cumplía esta función e trocou a marca polas iniciais:

AP

¹²ALONSO, ELISEO: Obra Citada

No caso de "Pepe" Rodríguez, empregou simultáneamente dúas marcas:

Este exemplo repítese con outros mariñeiros, áinda que non é moi frecuente.

Generoso Ameal, coa incorporación das cortizadas de plástico, simplificou a súa marca para facela más doada

Noutros casos a dúbida do informante sobre a súa marca non nos permite determinar con total exactitude a simboloxía por el utilizada ó faltaren outros datos que permitan constata-la evolución da mesma, dado que os gravado creado é "particular" do informante; é dicir, non garda relación co "signo director". Este é, por exemplo, o caso do "Carrín" quen cre que utilizou como marca os signos **MX**.

OS MARIÑEIROS MARCABAN TÓDOLAS SÚAS PERTENZAS

A dobre función das marcas permitía, por unha banda, identifica-lo propietario do obxecto que a levaba, e, por outra banda, identificaba que ese obxecto era propiedade dun individuo concreto desa comunidade.

De tal xeito esto era así que se marcaban non só os aparellos da pesca (remos, carros de alar, cortizadas, boureles, compases, agullas de ata-las redes, navallas, nasas, cana do timón, pana da gamela, cestos, patelas, bicheiros, etc.), senón que tamén se marcaban aqueles útiles propios da casa ou da vestimenta cos signos do cabeza de familia. Así atopámolas nas banquetas onde se axeonllan as mulleres ó iren lava-la roupa, nos paraugas, nos garrafóns, feitas sobre o corcho, ou na porta da casa, só por citar algúns exemplos. Eliseo Alonso aínda di que “*es muy probable que, igual que en la Póvoa de Varzim, se grave la marca del muerto en las lápidas de los antiguos cementerios ya desaparecidos*” para engadir noutro lugar que “*Tenemos noticias lejanas de tenderos y taberneros del puerto que, en la libreta de ventas al fiado, en lugar del nombre, recogían la marca que estampaba el deudor*”¹³; comentario que tamén recolle Santos Graça¹⁴, e aínda di despois “*igualmente hay informes orales de que llegaron a estar reconocidas en la antigua Capitanía del Puerto Guardés*”. Esta referencia apórtanola outro mariñeiro, José Lomba Lomba, que asegura que “*no tempo dos velllos tiñan que dar a marca na Comandancia porque se un roubaba os remos ou as resdes a outro, lle dícia: devolveme os remos que son meus; mira a miña marca, se non te denuncio na Comandancia; porque no asiento da embarcación tamén tiñan que da-la marca. E como as marcas estaban fondas, aínda que as cepillasen se-*

¹³ALONSO, Eliseo: Obra Citada. Páx 121.

¹⁴SANTOS GRAÇA, Antonio: Obra Citada

guían véndose." Non obstante, segundo as informacíons facilitadas polo encargado da Axundatía da Guarda, nos arquivos da Capitanía Marítima desta localidade non existen documentos que confirmen esta hipótese nin lle consta que aquela práctica se dera nalgunha época.

No cemiterio guardés, que data de principios de século, tampouco puidemos comproba-la existencia destes símbolos, descoñecendo se os mesmos chegaron a existir no antigo camposanto situado no que foi, posteriormente, "Estadio del Tecla".

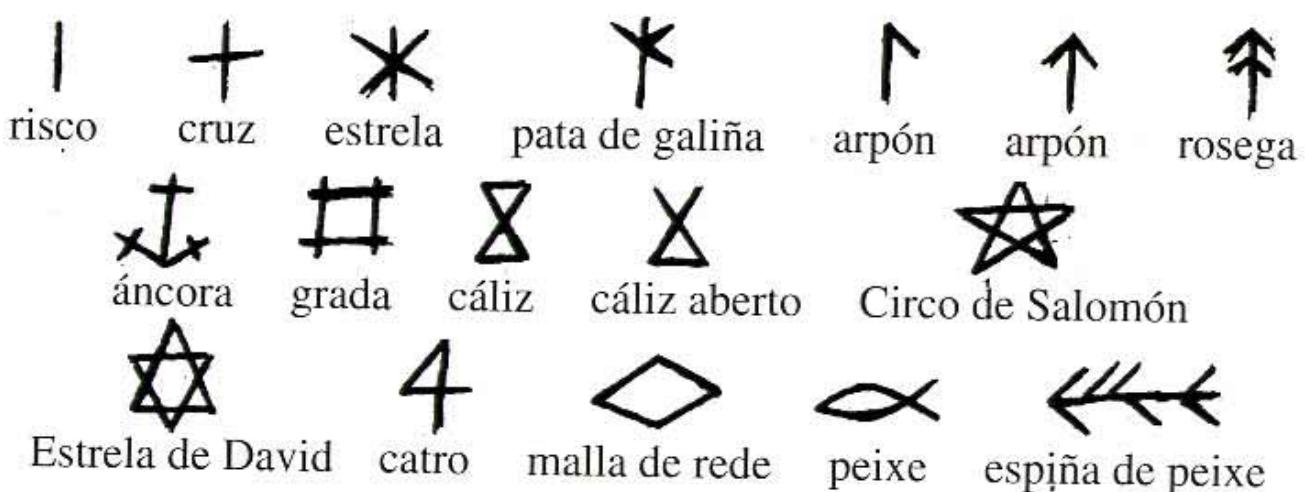

Símbolos dos pescadores da Albufera de Valencia¹⁵

TIPOLOXÍA DAS MARCAS DOS MARIÑEIROS DA GUARDA

Os símbolos empregados son a esquematización de elementos, simples ou complicados na realidade, adoptados como sinais co valor que xa explicamos noutro lugar. Algúns deles son idénticos ós empregados por outros gremios, o que fala da universalidade dos mesmos.

Tipos más comúns:

¹⁵BORJA CARDELÚS: "Enciclopedia de la Naturaleza de España. Las Zonas Húmedas. 1ª Parte", Tomo 5. Debate. Ediciones del Prado.. 1.991

**INVENTARIO
DAS
MARCAS
DOS MARIÑEIROS DA
GUARDA**

XX 1	AAI 2	 3	VA 4	VXX 5	VAX 6	VIX 7
M 8	M-A 9	AAA 10	AV 11	AXA 12	AP 13	AA 14
X 15	XXX 16	X→ 17	△X 18	△X 19	JA 20	↑ 21
↑ 22	↑ 23	∨ 24	AAI 25	★+ 26	★+ 27	△X 28
HAH 29	HAH 30	HXX// 31	X 32	X/△ 33	X/△ 34	X///△ 35
XX* 36	//#/ 37	//#/ 38	//#/ 39	//#A 40	//#/P 41	←XX 42
←XX 43	←X 44	✗ 45	△ 46	△ 47	ABB 48	AX 49
AXII 50	∞ 51	4 52	4 53	X 54	X 55	X#/ 56
PX 57	#* 58	//#/ 59	XX 60	<XX 61	OX 62	∅ 63
∅ 64	∅ 65	∅ 66	AAA 67	>XX< 68	>XX< 69	>A< 70
★ 71	X [*] 72	X [*] 73	◇L 74	◇M 75	◇ 76	XX< 77
>XX< 78	*XX< 79	>XX< 80	XX 81	MA 82	★F 83	★FF 84
IX// 85	IX// 86	IX// 87	IX//X 88	XIX//X 89	★+ 90	B C 91

X III 92	X III 93	☆ X 94	X/X 95	☆ Z 96	H → 97	XXII 98
O 99	OOO 100	X A 101	X 102	* 103	* 104	* + 105
XXX 106	X/ 107	A XX 108	T 109	Swastika 110	++ 111	AIX 112
AIX 113	AB 114	↔+ 115	↔+ 116	GM 117	M 118	AL 119
M 120	X MAX 121	X MAX 122	X MAX 123	R S 124	X J X 125	※ 126
WXX 127	WXX 128	XII 129	XII 130	↑↓ 131	↑↓ 132	4# 133
↔ 134	↔ 135	↔ 136	XII 137	XII 138	R X 139	MX 140
N 141	X // X 142	X // X 143	X//X 144	X//X X 145	↔ 146	↔ 147
✓✓✓ 148	XXX 149	XXX 150	XX X 151	XXII 152	F 153	XII 154
↔ 155	↔ 156	* 157	X A 158	X A 159	X X 160	X X 161
IL 162	M 163	E V 164	X → 165	M 166	████ 167	████ 168
████ 169	↔ 170	↔ 171	↔ E 172	████ 173	MM 174	X X 175
↔< 176	↔> 177	M X 178	E M 179	MM 180	MM 181	M A 182

274	275	276	277	278	279	JK 280
281	282	283	284	285	286	287
288	289	290	291	292	293	294
MAR 295	ML 296					
297	298	299	300	301		
302	303	304	305	306	307	308
	MA 310					
311	312	313	314	315		
MP 316						
317	318	319	320	321	322	
323	324	325	326	327	328	329
XIV 330	XV 331	XIV 332	XII 333	XII 334		
335						
337	338	339	340			
a	b	c	d	e	f	g
E h	X** i	IX j	M k	API l	A m	AA n
o	p	q	r	s	t	u
JAPPAXA o	AXA p	VER q	K r	P#H s	X//X t	F* u

1. Valentín Acevedo Vega.
2. Adolfo Acevedo Pacheco.
3. Juan Acevedo Pacheco.
4. Valentín Acevedo Pacheco.
5. Luis Adrover Adrover.
6. José María Adrover González.
7. Ricardo Adrover González.
8. Jerónimo Adrover Rey.
9. Marcelino Adrover Rey.
10. Jerónimo Adrover González.
11. Antonio Adrover Vicente.
12. Antonio Adrover González.
13. José A. Adrover Pérez.
14. Antonio Adrover Rodríguez..
15. Ángel Alonso Pérez.
- 16..Ángel Alonso Alonso.
17. Manuel Lomba Gómez.
18. Juan Alonso Pérez.
20. José Luis Alonso Lomba.
21. Juan Alonso Pacheco.
22. Pacífico Alonso Pacheco.
23. Pacífico Alonso Pacheco.
24. Valentín Acevedo Veiga.
25. Anselmo Alonso Vicente.
26. José Manuel Álvarez Martínez.
27. José Manuel Álvarez Rodríguez.
28. José Ameal Portela.
29. Manuel Alonso Cadilla.
30. Daniel Alonso Uris.
31. Ramón Alonso Cadilla.
32. Jaime Barbosa Adrover.
33. José Baz González.
34. Alfredo Baz Alonso.
35. Isidro Baz González.
36. Benito Baz Alonso.
37. José Baz Martínez.
38. Cándido Baz Martínez.
39. Cándido Baz Martínez.

40. Antonio Baz Baz.
41. José Baz Baz.
42. Ramón Baz González.
43. Ramón Baz Castro.
44. Fernando González.
45. Ángel Baz Cividanes.
46. Manuel Baz González.
47. José María Baz Diego.
48. Bernardino Baz Lomba.
49. Jaime Adrover Pérez.
50. Jesús Adrover Rey.
51. José Barbosa Adrover.
52. José Manuel Baz González.
53. Manuel Baz Diego.
54. Antonio Baz Castro.
55. Bernardino Baz Lomba.
56. Jesús Baz González.
57. José Baz Lomba.
58. José Baz González.
59. Cándido Baz Martínez.
60. Alfonso Verde Martínez.
61. Marcelino Rodríguez.
62. Jesús Baz Martínez.
63. José Manuel Baz González.
64. Alfredo Baz Rodríguez.
65. Agustín Baz Rodríguez.
66. Arturo Baz Rodríguez.
67. Antolín Baz Velasco.
68. Santiago Baz Lomba.
69. Antonio Baz Velasco.
70. Bernardo Baz Velasco.
71. Salvador Baz Lomba.
72. Antonio Baz Castro.
73. César Baz Vicente.
74. Luis Baz Vicente.
75. Manuel Baz Baz.
76. Generoso Cadilla Alonso.
77. Bernardo Cadilla Baz.

78. Generoso Cadilla Alonso.
79. Luis Cadilla Alonso.
80. Manuel Cadilla Alonso.
81. Adolfo Cadilla Baz.
82. Manuel Cadilla Rodríguez.
83. Bernardino Castro.
84. Manuel Castro.
85. Bernardo Castro Pacheco.
86. Manuel Castro Cadilla.
87. Manuel Castro Lomba.
88. Rafael Castro Cadilla.
89. Irmán do anterior.
90. Germán Castro Martínez.
91. Bernardino Castro Martínez.
92. Claudio Castro Martínez.
93. Bernardo Martínez.
94. Germán Castro Martínez.
95. Luis Castro Martínez.
96. Bernardino Castro Castro.
97. José Bernardo Castro Núñez.
98. Ramón Castro Peña.
99 Eliodoro González.
100. Joaquín Cividanes Alonso.
101. Manuel Cividanes Martínes.
102. Manuel Rodríguez.
103. Julio Cividanes Cadilla.
104. Antonio Cividanes Rodríguez.
105. Eduardo Cividanes Cadilla.
106. José Manuel Cordero González.
107. José Manuel Cividanes.
108. Domingo Gómez Martínez.
109. Emilio González.
110. Jesús González Cadilla.
111. Luis González Alonso.
112. Francisco González Baz.
113. José González Cadilla.
114. Agustín González Baz.
115. Manuel González Domínguez.

116. *Manuel González González.*
117. *Benito González Lomba.*
118. *Benito González Bambio.*
119. *Jesús González Lomba.*
120. *Manuel González Martínez.*
121. *Manuel González González.*
122. (*Pai do anterior*).
123. *Bernardo González Pacheco.*
124. *Rogelio González Pacheco.*
125. *Jesús González Pacheco.*
126. *Serafín González Pacheco.*
127. *José Manuel González Rey.*
128. *Florencio González Pérez.*
129. *Silvio González Videira.*
130. *Agustín González Rodríguez.*
131. *Anselmo González Rodríguez.*
132. *Antonio González González.*
133. *José González Rodríguez.*
134. *Jesús Martínez Martínez.*
135. *Antonio Martínez Martínez.*
136. *José Luis González Vicente.*
137. *Antonio González Cadilla.*
138. *León González Vicente.*
139. *Antonio Lomba González.*
140. *Ángel Lomba Bambio.*
141. *Luis Lomba Baz.*
142. *Benito Lomba Cadilla.*
143. *Bernardo Lomba Cadilla.*
144. *Joaquín Lomba Videira.*
145. *Antonio Lomba Castro.*
146. *Antonio Lomba Lomba.*
147. *Benito Lomba Lomba.*
148. *Ermelindo Lomba Lomba.*
149. *Francisco Lomba Cividanes.*
150. *José Lomba Lomba.*
151. *Benito Lomba Lomba.*
152. *Joaquín Lomba Lomba.*
153. *Rodrigo Pacheco.*

154. *Gregorio Lomba Cividanes.*
155. *Antonio Lomba Baz.*
156. *Antonio Lomba Martínez.*
157. *Ramón Lomba Martínez.*
158. *José Benito Lomba González.*
159. *Agustín lomba Muiños.*
160. *Antolín Lomba Videira.*
161. *Francisco Rodríguez Vicente.*
162. *Ignacio Lomba Rodríguez.*
163. *Manuel Vicente.*
164. *Emilio Vicente.*
165. *Jesus Lomba Rodríguez.*
166. *Manuel Lomba Rodríguez.*
167. *Jesús Martínez Alonso.*
168. *Joaquín Martínez Alonso.*
169. *José Bernardo Martínez Alonso.*
170. *Emilio Martínez Martínez.*
171. *José Bernardo Martínez Alonso.*
172. *Constante Martínez Alonso.*
173. *Jesús Martínez Alonso.*
174. *Manuel Martínez Alonso.*
175. *Ramón Manuel Martínez Rodríguez.*
176. *Antonio Martínez Álvarez.*
177. *Anselmo González Rodríguez.*
178. *Modesto Martínez Martínez.*
179. *Eduardo Martínez González.*
180. *Manuel Martínez Alonso.*
181. *Jesús Martínez González.*
182. *Ricardo Martínez.*
183. *Roque Martínez.*
184. *Modesto Martínez González.*
185. *Manuel Martínez González.*
186. *Florindo Martínez Goyás.*
187. *Alfredo Martínez Martínez.*
188. *Manuel Martínez Martínez.*
189. *Alfredo Martínez Rodríguez.*
190. *Julián Martínez Martínez.*
191. *Julián Martínez Rodríguez.*

192. *Manuel Martínez Núñez.*
193. *Manuel Martínez Martínez.*
194. *Jesús Martínez Pacheco.*
195. *José Manuel Martínez Bambio.*
196. *Eduardo Martínez Pena.*
197. *José Manuel Martínez.*
198. *José María Martínez Rodríguez.*
199. *Prudencio Martínez Rodríguez.*
200. *Vicente Martínez Rodríguez.*
201. *Vicente Martínez Rodríguez.*
202. *Ignacio Rodríguez Castro.*
203. *Emilio Martínez Rodríguez.*
204. *Generoso Martínez Uris.*
205. *Martín Martínez Rodríguez.*
206. *José María Martínez Uris.*
207. *Julio Mauri González.*
208. *Ramón Núñez Vicente.*
209. *(Avó do anterior).*
210. *Arturo Ramón Núñez Lomba.*
211. *Buenaventura Lomba Lomba.*
212. *Enrique Núñez Lomba.*
213. *Ramón Núñez Lomba.*
214. *Domingo Pacheco Castro.*
215. *Idem.*
216. *Anselmo Lomba González.*
217. *Antonio Pena Alonso.*
218. *Antonio Pena Baz.*
219. *Rafael Pena Álvarez.*
220. *José Lomba Rodríguez.*
221. *Prudencio Pena Pacheco.*
222. *Benito Peniza Vicente.*
223. *Nardo Peniza Baz.*
224. *José María Pérez Pérez.*
225. *Antolín Pérez Lomba.*
226. *Rafael Lomba Bambio.*
227. *Manuel Pérez Lomba.*
228. *Ángel Pérez.*
229. *Idem.*

- 230 Francisco Pérez Rodríguez.
231. José Manuel Pérez Pacheco.
232. Enrique Pérez Pacheco.
233. Manuel Pérez Rodríguez.
234. Francisco Pérez Rodríguez.
235. José Bernardo Rodríguez.
236. Benito Rodríguez Álvarez.
237. José Rodríguez Lomba.
238. Ermelindo Lomba Cividanes.
239. José Rodríguez Lomba.
240. Santos Martínez Martínez.
241. Manuel Rodríguez Lomba.
242. José Manuel Rodríguez Peña.
243. Edelmiro Rodríguez Martínez.
244. Manuel Rodríguez Martínez.
245. Manuel Rodríguez Martínez.
246. Joaquín Lomba Vicente.
247. José Benito Rodríguez Vicente.
248. Jesús Rodríguez Lomba.
249. José Rodríguez Martínez.
250. Horacio Rodríguez.
251. Emilio Rodríguez Peña.
252. Benito Rodríguez Castro.
253. Laudelino Rodríguez Pérez.
254. Luis Rodríguez Pérez.
255. Jesús Vicente Castro.
256. Ignacio Rodríguez Castro.
257. María Rodríguez Vicente.
258. Manuel Velasco Baz.
259. José María Velasco Baz.
260. José María Velasco.
261. Antonio Verde Lomba.
262. Isaac Antonio Verde González.
263. Luis Verde Lomba.
264. Rafael Verde Martínez.
265. Manuel Verde Rodríguez.
266. Ramón Verde Vicente.
267. Emilio Vicente Baz.

268. José Manuel Vicente Lomba.
269. Leoncio Vicente Lomba.
270. José Antonio Vicente Vicente.
271. Orlando Videira martínez.
272. Joaquín Videira Castro.
273. Ricardo Videira Baz.
274. Adolfo Baz Rodríguez.
- 275 Ramón Alonso Cadilla.
276. Manuel Alonso Vicente.
277. Generoso Ameal Pacheco.
278. *idem*.
279. Dionisio Ameal Alonso.
- 280 Daniel Baz Castro.
281. Bernardo Castro Núñez.
282. José María Baz Castro.
283. Fructuoso Baz.
284. Rafael Castro Alonso.
285. Rafael Castro Martínez.
286. Buenaventura Castro Alonso.
287. Jesús Castro Martínez.
288. Porfirio García Fajar.
289. Anselmo González Lomba.
290. Ricardo González Lomba.
291. Alfredo González Martínez.
292. Anselmo González Castro.
293. Manuel Baz Rodríguez.
294. Benito González Lomba.
295. Mauro Alfonso Rodríguez.
296. Manuel Lomba Franco.
297. Luis González Alonso.
298. Vicente Alonso González.
299. Valentín González González.
300. José Lomba Martínez.
301. José Luis Martínez Núñez.
302. Arturo Martínez Alonso.
303. Alejandro Martínez Alonso.
304. Ricardo Martínez.
305. Jesús Martínez González.

306. José María Martínez Uris.
307. Ricardo Martínez González.
308. Manuel Martínez Martínez.
309. José Martínez.
310. Ángel Pérez Castro.
311. Francisco Castro Verde.
312. Ángel Pérez Lomba.
313. Pepe (Muda).
314. José Bernardo Pérez Lomba.
315. Bernardo Lomba Baz.
316. Manuel Pérez Lomba.
317.
318. Irmáns Lomba Baz, tíos do anterior.
319
320. Guillermo Pérez Pena.
321. Manuel Pérez Baz.
322. Domingo Rodríguez González.
323. Horacio Rodríguez Lomba.
324. Horacio Rodríguez González.
325. Manuel Rodríguez Adrover.
326. Luis Rodríguez Cadilla.
327. Ángel Rodríguez Cadilla.
328. Ricardo Vicente Álvarez.
329. Antonio Verde Álvarez.
330. Videira Castro.
331. Joaquín Videira Castro.
332. Orlando Videira Martínez.
333. Joaquín videira Lomba.
334. Silvio videira Martínez.
335. José Bernardo Castro Castro.
336. José Rodríguez.
337. Buenaventura Rodríguez Rodríguez.
338. José Bernardo Rodríguez.
339. José Benito Rodríguez Rodríguez.
340. José Ramón Rodríguez Rodríguez.

OUTRAS MARCAS RECOLLIDAS NO VARADEIRO DA LONXA

GRABADAS NOS REMOS DAS GAMELAS:

- a. VI 7. 3249
- b. VI 7. 3208
- c. VI 7. 3293
- d. VI 7. 3362
- e. VI 7. 3393
- f. VI 7. 3497
- g. VI 7. 3364
- h. VI 7. 3364
- i. VI 7. 3453
- j. VI 7. 3351
- k. VI 7. 3478
- l. VI 7. 3381
- m. Aux. *Mabel*
- n. Aux. *Pólvora*
- o. VI 7. 3429

GRABADA NUN CARRO DE ALAR

- p. VI 7. 3538

GRABADAS NAS CORTIZAS DAS REDES DO XEITO

- q.
- r.
- s.
- t.

NUN COMPÁS PORTUGUÉS, PROPIEDADE DE XOSÉ B. RODRÍGUEZ
u.

GRABADAS EN BOIAS

- v.
- x.
- y.

GRABADAS EN CORTIZAS ATOPADAS NO VARADEIRO OU ARRO-XADAS POLO MAR.

z.
ab.
ac.
ad.
ae.
af.
ag.
ah.
ai.
aj
ak.

GRABADAS EN AGULLAS DE ATAR

al.
am.
an.
ao.
ap.

GRABADAS NA PANA DA GAMELA

aq.
ar